

ויחי

שנת ה'תש"פ עלון 23

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

”וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַּמִּקְרָא” (נחמיה ח' ח')

הגייה נכונה והסבר לפרשה ולמפרשיה

חזרה על מילת היחס ברשימה של שמות

אחת השאלות המעסיקה עורכי לשון וכותבים היא אם חובה לחזור על מילת היחס לפני כל שם ושם ברשימה של שמות. בתנ”ך ובלשון חז”ל מילת היחס באה בדרך כלל לפני כל אחד מן השמות, למשל:

בְּאֶפְרַיִם וּבְמְנַשֶּׁה, בְּזוּבָי וּבְקִשְׁתִּי, יִתָּר וַיִּתָּר עֹז

אף שהחזרה על מילת היחס היא השלטת במקורות מבחינה מספרית, אי אפשר להתעלם מן החריגים הרבים, למשל בפרשתנו: **בְּרֹאבֶן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ-לִי**.

וכן מצאנו בתהילים מזמור ק”נ: **בְּזֶכֶל וּכְזֹר בְּתֶף וּבְזֹזוּל בְּמַנִּים וְעֶזֶב**

יש הסוברים כי במקומות מסוג זה אין חוזרים על מילת היחס בשל הקשר ההדוק שבין השמות ותפיסתם כמושג אחד. אולם נוכל למצוא מקומות בהם יש חזרה על מילת היחס גם בשמות בהם יש קשר הדוק, ולעיתים נמצא את שתי הגרסאות. למשל: **כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא, אֶת-אַבְרָהָם וְאֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ, לְאֻרִּים וְתוֹבִיִּים** (נחמיה ז, טה) כנגד **לְאֻרִּים וְלְתַבִּיִּים** (עזרא ב, טג).

דחיק – המשך

בהמשך למפורט בעלון 22 לפרשת ”מקץ”, מובאת כאן דוגמה מפרשתנו: **”כִּי כֵן יִמְלְאוּ”** דגש בראש מילה למרות שהמילה שלפניה מסתיימת בתנועה ובטעם מחבר. בניגוד למקרים אחרים בהם אין דגש אחרי טעם מחבר: **אֶל-נָא תִּקְבְּרֵנִי, בְּאֶנְי פְּרָעָה, אֶעֱשֶׂה כְּדַבָּרְךָ**.

סמיכות

"וְלִבָּן-שְׁנַיִם בְּזוֹלָה" (מט, יב)

מפרש האבן-עזרא: "ולבן שנים – שם התואר. ונקראו שנים על שם מערכות שנים, בעבור היותם שתי מערכות". אבן עזרא מסביר את צורת הרבים של הזוגי. לדבריו כיוון שיש כאן שתי מערכות, צורת הרבים היא על דרך הזוגי.

יש כאן צירוף הסמיכות ולכן הניקוד משתנה מ **לָבָן** ל **לָבָו**.

שם ותואר: בדרך כלל השם מופיע לפני התואר. בפסוקנו התואר מופיע לפני השם, וכן בצירופים: יפה תואר, טוב רואי, גבה קומה.

ניקוד אות יחס לפני חטף

בדרך כלל אות היחס תנוקד בתנועת החטף וכך יש להקפיד לקרוא:

וְאֶפְיָצָם, כְּאוֹזוֹת-קָבָר, וְזֹסֵד וְאַמֹּת, וְאַנִּי, וְאַבְרָכָם

תופעות לשוניות נוספות בפרשה

וְהוּא כְּזוֹף אֲנִית וְיִרְכָּתוֹ עַל-צִידָן (מט, יג)

רש"י: וְיִרְכָּתוֹ עַל-צִידָן – סוף גְּבוּלוֹ יֵהָא סָמוּךְ לְצִידָן: יִרְכָּתוֹ – סוף, כְּמוֹ וְלִירְכָתִי הַמִּשְׁכָּן:

יִרְכָּה, לִירְכָתִים, וְעַד-יִרְכָּים – במשמעות של צד, פאה, קצה.

כל המילים הללו גזורות מהמילה 'יִרְדָּ' בנפרד ו 'יִרְדָּ' בסמיכות.

רַבֵּץ בֵּין הַמִּשְׁפָּתִים (מט, יד)

הרש"ר הירש מפרש: המשפתיים – הכירים שבבית. יתכן שמכאן בא הפועל 'לשפּוּת' – להניח את הסיר לבישול או לרתיחה. (יש מפרשים המסבירים מִשְׁפָּתִים אחרת)

וְאֲנִי נָתַתִּי לָךְ **יִשְׁכֶּם אֲזוּד** עַל אֲזוּיָךְ (מח, כב)

יִשְׁכֶּם הוא לשון נקבה. היה צריך להיות יִשְׁכֶּם אחתי.

מפרש רש"י: שָׁכַם מִמֶּנּוּ, הָיָא תְּהִיָּה לָךְ חֵלֶק אֶחָד יִתְּנָה עַל אֶחָד: כלומר, שִׁכְם הוא לשון חלק. על פי פירוש זה, המילה יִשְׁכֶּם היא לשון זכר. מעניין שהמילה אֲזוּד מופיעה כאן בצורת הסמיכות שלה ולא בצורת הנפרד אֲזוּד.

פִּזּוּז כַּמִּים אֶל-תּוֹתֵר (מט, ד)

רש"י: שָׁם דָּבַר הוּא (שם עצם), לְפִיכָךְ טַעַמוֹ לְמַעַלָּה (בראש המילה) וְכֵלֹ נְקוּד פֶּתַח, וְאֵלֹ הָיָה לְשׁוֹן עֶבֶר, הָיָה נְקוּד חֲלָיו קִמָּץ וְחֲלָיו פֶּתַח וְטַעַמוֹ לְמַטָּה (מלרע). המילה פִּזּוּז היא צורה סגולית ולכן מנוקדת פתח פתח ומוטעמת מלעיל. הניקוד הוא פתח פתח ולא סגול סגול בהשפעת האות ח'. יש כאן הנמכת תנועה.

בְּהִקְלָם אֶל-תּוֹזֵד כְּבֹדִי (מט, ו)

מפרש רש"י: כְּבֹד לְשׁוֹן זָכָר הוּא, וְעַל כִּרְחֻק אֶתָּה לָרִיד לְפָרֵשׁ בְּמִדְבָּר אֵל הַכְּבֹד וְאוֹמֵר אֶתָּה, כְּבֹדִי אֵל תִּתִּיחַד עִמָּהֶם כִּמוֹ לֹא תִחַד אֶתָּם בְּקִבּוּרָה (ישעיה י"ד) הסבר דברי רש"י: המילה **כְּבֹדִי** איננה נושא המשפט אלא פנייה. אילו היתה הנושא, הפועל היה צריך להיות יחד.

וְכֹל יִקְהֶת עַמִּים (מט, ז)

רש"י: אֲסַפֵּת הָעַמִּים, שֶׁהִיוּ"ל עֵקֶר הָיָא בְּיָסוּד (אות שורש) כִּמוֹ יִפְעֻלָּךְ (יחזקאל כ"ח), וְיִפְעֻלִּים שְׁנוּפֵלֶת מִמֶּנּוּ, וְכִמָּה אוֹתִיּוֹת מְשֻׁמָּשׁוֹת בְּלִשׁוֹן זֶה, וְהֵם נִקְרָאִים עֵקֶר נוֹפֵל (אותיות שורש שנופלות בנטיה) כְּגוֹן נו"ן שֶׁל נוֹגֵף וְשֶׁל נוֹשֵׁף ...

מנחת שי: יִקְהֶת – דגש הקו"ף לתפארת.

כַּבֵּס בִּינָן לְבָשׁוֹ וּבָדָם עֲנָבִים (סוטה) **סוֹתוֹ**:

רש"י: סוֹתוֹ – לְשׁוֹן מִין בָּגַד הוּא, וְאִין לוֹ דְּמִיוֹן בְּמִקְרָא.

שורש גד"ד

גִּדְדִּי וְגִדְדִּי וְהָיָה יֶגֶד עֲקֵב (מט, יט)

רש"י: כָּלֶם לָשׁוֹן גִּדּוּד הֵם, וְכָךְ חִבְרוּ מִנְחָם; וְאֵם תֹּאמַר, אֵין גִּדּוּד בְּלֹא שְׁנֵי דְלִתִּי"ן, יֵשׁ לּוֹמֵר גִּדּוּד שֶׁם דְּבָר (שם עצם) לְרִיף שְׁנֵי דְלִתִּי"ן, שֶׁפֶן דְּרָךְ פִּבְּה בַּת שְׁתֵּי אֲוִתִּיּוֹת לְכַפֵּל בְּסוּפָה, וְאֵין יְסוּדָה אֲלֹא שְׁתֵּי אֲוִתִּיּוֹת. וְכֵן אָמַר 'בְּפֹפּוֹר לְנוּד' מִשְׁלֵי כ"ו, מִגְזֵרֶת 'שְׂבַעֲתֵי נְדָדִים' חִיּוֹב ז', 'שֶׁם נֶפֶל שְׁדוּד' שׁוּפְטִים ה' מִגְזֵרֶת יִשׁוּד לְהַרְיִם תִּהְיִים ז"א, אֲף יִגְד, יִגְדָּנוּ וְגִדּוּד מִגְזֵרֶת אַחַת הֵם; וְכִשְׁהוּא מְדַבֵּר בְּלָשׁוֹן יִפְעַל = בְּנִין קֵל אֵינוֹ כָּפוּל, כָּמוֹ יִגּוּד, יִנּוּד, יָרוּם, יִשׁוּד, יִשׁוּב, וְכִשְׁהוּא מִתְּפַעֵל אִו מִפְעִיל אַחֲרִים הוּא כָּפוּל, כָּמוֹ יִתְגַּדֵּד, יִתְרוּם, יִתְצוּלֵל, יִתְעוּדֵד; וְבְלָשׁוֹן מִפְעִיל, 'יִתּוֹם וְאֶלְמָנָה יְעוּדֵד' תִּהְיִים קמ"ו, 'לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֱלִיו' יִשְׁעִיה מ"ט, 'מִשְׁבָּב נְתִיבוֹת' שֶׁם נ"ח.

יִגְדָּנוּ הָאָמֹר כֹּאן אֵינוֹ לָשׁוֹן שֶׁיִּפְעֻלוּהוּ אַחֲרִים, אֲלֹא כָמוֹ יִגּוּד הַיָּמָנוּ, כָּמוֹ 'צָנִי יִכְאֲנִי' יִרְמִיָּהוּ י – יִכְאֹו מִמֶּנִּי

סיכום: בבנין קל השורש נוטה כמו גזרת ע"ו ובבניינים התפעל ופיעל, כמו גזרת הכפולים.

בְּנוֹת צַעֲדָה עָלִי-שׁוֹר (מט, כב)

רש"י: בְּנוֹת מַלְכִּים הָיוּ לוֹעֲדוֹת (עַל הַחוּמָה) לְהַסְתָּפֵל בְּיָפִיו, בְּנוֹת הַרְבֵּה, לְעֵדָה כָּל אַחַת וְאַחַת, בְּמָקוֹם שֶׁתּוֹכֵל לְרֹאוֹתוֹ מִשָּׁם:

רש"י מסביר מדוע המילה "בנות" היא ברבים ואילו המילה "צעדה" ביחיד. לדבריו, היו בנות רבות וכל אחת צעדה כדי שתוכל לראותו.

על המילה יִבְנוֹתִי יש זקף קטן שהוא טעם מפריד, כלומר, יש פסיק אחרי המילה, לכן יש לקרוא: "בנות, צעדה עלי שור".

שורש רו"ב – עניינו מדון

וַיִּמְרָרוּהוּ וַיַּרְבּוּ וַיִּשְׁטְמֻהוּ בְּעָלֵי זֻזָּיִם (מט, כג)

רש"י: נִעְשָׂו לוֹ אֲחִיו אֲנָשֵׁי רִיב. וְאֵין הַלָּשׁוֹן הָיָה לָשׁוֹן פְּעֻלָּה, שֶׁאֵם כֵּן הָיָה לוֹ לִנְהַד "וַרְבּוּ" (בְּקִמְצָ הָרִישׁ), כָּמוֹ הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבּוּ וְגו' (בְּמִדְבָר כ'), וְאֲף אֵם לָשׁוֹן רָבִית חָאִים הוּא כֶּךָ הָיָה לוֹ לִנְהַד; אֵינוֹ אֲלֹא לָשׁוֹן פּוֹעֵל (בְּנִין פּוֹעֵל), כָּמוֹ שָׁמוּ שְׁמִים (יִרְמִיָּהוּ ז'),

שְׁהוּא לְשׁוֹן הוֹשָׁמוּ; וְכֵן רוּמוּ מְעַט, שְׁהוּא לְשׁוֹן הוֹרְמוּ, אֲלָא שְׁלָשׁוֹן הוֹרְמוּ וְהוֹשָׁמוּ עַל יָדֵי אַחֲרִים (בנין הופעל), וּלְשׁוֹן שָׁמוּ, רָמוּ, רָצוּ מֵאֲלִיָּהֶם הוּא – מְשׁוּמָמִים אֶת עֲלָמָם, נִתְרוֹמָמוּ מְעַלְמָם, נִעְשׂוּ אֲנָשֵׁי רִיב, וְכֵן דָּמוּ יִשְׁצִי אֵי, כָּמוּ נָדְמוּ, וְכֵן פָּרְגָם אֲנִקְלוּם, וְנִקְמוּהֵי.

שורש בר"כ

וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בִּרְךָ אוֹתָם (מט, כח)

פעלים: וַיְבָרֶךְ, בִּרְךָ, וַאֲבִרְכֶם, וְיִבְרָךְ, בִּרְכֵנִי

שם עצם בנפרד: בִּרְכָה

שם העצם בנטייה: בִּרְכָתִי, כְּבִרְכָתוֹ

בנטייה הטעם מתרחק ולכן הקמץ נחטף לשווא נע. כדי שלא יהיו שני שוואים נעים, ההברה הראשונה תנוקד בתנועה קצרה והשווא שאחריה נקרא שווא מרחף, כיוון שמקורו בתנועה. אחרי שווא מרחף לא יבוא דגש באותיות בג"ד כפ"ת, לכן המילה בנטייה היא בִּרְכָתִי, ללא דגש באות כ"י.

בלשון ימינו: השם בִּרְכּוֹן ממשקל ברכה+ון. בצורת הנסמך של בִּרְכָה ביחיד יש דגש בכ"ף – בִּרְכָת, אך בהמשך הנטייה לא יבוא דגש: בִּרְכָתִי, בִּרְכָתָּהּ.

שורש יש"מ

וַיִּשְׁם בָּאָרוֹן בְּמִצְרַיִם (ג, כו)

אבן-עזרא: שם אותו המסים. והנה השורש: ישם, כי הוא על משקל: ויילך (צראשית ב, ז). ור' יונה אומר: כי החירק תחת שורק, והוא רחוק צעיני.

האבן-עזרא מסביר שהמילה 'וַיִּשְׁם' מנוקדת כמו במילה וַיִּצַּר שתייהן מגזרת נפ"י.

רבי יונה המדקדק סבור שהיה צריך להיות שורוק ולא חיריק כמו במילה "וַיִּשְׁם" לְפָנָיו לְאֹכֶל" (כד, לג), אם כי יש שם קרי וכתוב, מכאן שיש דעה הסוברת שבשני המקומות הצורה היא "וַיִּשְׁם".

עוד באבן-עזרא: "צִאָרוֹן – צקמלות הצי"ת, שהכין לנפשו". כלומר, יש קמץ באות בי כיוון שמדובר בארון מיוחד, הוא הארון שיוסף הכין לעצמו.

ניבים ופתגמים

יֵשׁ־עֹכֶר זֶמֶר גָּרָם רִבָּץ בֵּין הַמִּשְׁפָּתִים (מט, יד)

יושב בין המשפתיים – במליצה: ישב בחיבוק ידיים, נמנע מלקחת חלק בעניין.

בֶּן פֹּרֶת יוֹסֵף בֶּן פֹּרֶת עָלִי-עֵין (מט, כב)

הביטוי "בן פורת יוסף" משמש היום כסגולה נגד עין רעה, והוא נאמר לעיתים במקום להזכיר את שמו של אדם שרוצים לשבח, כדי להגן עליו מפני "עין הרע". הברכה "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין" מבטיחה למעשה שלא ישלוט עין הרע בזרעו של יוסף.

"וְלִבֶּן-שֵׁנִים מִזֶּלֶב" (מט, יב)

מלבין שיניים לחברו – מראה לחברו פנים שוחקות, מסביר ומאיר פנים לזולת.

עריכה לשונית: כוכבה גרסון